

Kazimierz E. Oczóś
Andrzej Kawalec

Kształtowanie metali lekkich

Wydawca
Agnieszka Nowak

Redaktor
Barbara Nowak

Produkcja
Mariola Grzywacka

Publikacja dofinansowana przez Politechnikę Rzeszowską
im. Ignacego Łukasiewicza w Rzeszowie

Copyright © by Wydawnictwo Naukowe PWN SA
Warszawa 2012

ISBN 978-83-01-16875-9

Wydawnictwo Naukowe PWN SA
02-676 Warszawa, ul. Postępu 18
tel. 22 69 54 321
faks 22 69 54 288
e-mail: pwn@pwn.com.pl
www.pwn.pl

Spis treści

1. Wprowadzenie	1
2. Konstrukcje lekkie – istota, rodzaje, realizacja	4
2.1. Przyroda a konstrukcje lekkie	4
2.2. Strategie tworzenia i rodzaje konstrukcji lekkich	7
2.3. Aspekty materiałowe konstrukcji lekkich	10
2.4. Aspekty projektowe konstrukcji lekkich	14
2.5. Techniki konstruowania a techniki kształtowania	18
2.5.1. Wpływ objętościowego kształtowania plastycznego (na przykładzie kucia)	18
2.5.2. Wpływ kształtowania formującego (na przykładzie odlewania).....	19
2.6. Przykłady zastosowań konstrukcji lekkich	23
Literatura	26
3. Klasyfikacja i charakterystyka rodzajów kształtowania metali lekkich	28
3.1. Klasyfikacja rodzajów kształtowania	28
3.2. Charakterystyka rodzajów kształtowania	28
3.2.1. Kształtowanie formujące	28
3.2.2. Kształtowanie plastyczne	32
3.2.3. Kształtowanie przyrostowe	35
3.2.4. Kształtowanie ubytkowe	37
3.2.5. Kształtowanie przez łączenie	39
Literatura	47
4. Właściwości metali lekkich i ich stopów	49
4.1. Aluminium i jego stopy	49
4.1.1. Zarys historii i produkcji aluminium	49
4.1.2. Właściwości aluminium	52
4.1.3. Ogólna charakterystyka stopów aluminium	53
4.1.4. Stopy aluminium do przeróbki plastycznej	54
4.1.5. Stopy odlewnicze aluminium	73
4.1.6. Spiekane stopy aluminium	79
4.1.7. Pianoaluminium	80

4.2. Tytan i jego stopy	83
4.2.1. Zarys historii i produkcji tytanu	83
4.2.2. Właściwości tytanu	87
4.2.3. Podział, mikrostruktura i właściwości stopów tytanu	90
4.2.4. Aluminidki tytanu	99
4.3. Magnez i jego stopy	104
4.3.1. Zarys historii i produkcji magnezu	104
4.3.2. Właściwości magnezu	108
4.3.3. Ogólna charakterystyka stopów magnezu	109
4.3.4. Stopy odlewnicze magnezu	112
4.3.5. Stopy magnezu do przeróbki plastycznej	117
4.3.6. Stopy magnezu wytwarzane szybkim krzepnięciem	119
4.4. Beryl i jego stopy	122
4.4.1. Zarys historii i produkcji berylu	122
4.4.2. Właściwości berylu	124
4.4.3. Stopy berylu	126
Literatura	131
5. Kształtowanie aluminium i jego stopów	134
5.1. Kształtowanie formujące	134
5.1.1. Odlewanie ciągle	134
5.1.2. Odlewanie kształtowe	137
5.1.3. Formowanie metalurgią proszków	155
5.1.4. Wytwarzanie i formowanie pianoaluminium	160
5.2. Kształtowanie plastyczne	167
5.2.1. Walcowanie	167
5.2.2. Kucie	173
5.2.3. Wyciskanie	190
5.2.4. Kształtowanie blach	203
5.3. Kształtowanie przyrostowe	226
5.3.1. Bezpośrednie kształtowanie przyrostowe	226
5.3.2. Pośrednie kształtowanie przyrostowe	230
5.4. Kształtowanie ubytkowe	235
5.4.1. Ogólna charakterystyka procesu skrawania	235
5.4.2. Skrawalność	236
5.4.3. Skrawanie wysokoefektywne (HSC i HPC)	244
5.4.4. Charakterystyka sposobów obróbki skrawaniem	247
5.4.5. Charakterystyka sposobów obróbki ścierniej	259
5.4.6. Przecinanie	265
5.4.7. Przykładowe obrabiarki skrawające	268
5.4.8. Recykling wiórów	272
Literatura	274
6. Kształtowanie tytanu i jego stopów	280
6.1. Wytwarzanie półwyrobów do kształtowania	280
6.2. Kształtowanie formujące	285
6.2.1. Odlewanie	285
6.2.2. Formowanie metalurgią proszków	294

6.3. Kształtowanie plastyczne	302
6.3.1. Kucie	302
6.3.2. Kształtowanie plastyczne aluminidków tytanu	310
6.3.3. Inne sposoby kształtowania plastycznego	313
6.3.4. Kształtowanie nadplastyczne stopów tytanu	314
6.3.5. Kształtowanie nadplastyczne połączone ze zgrzewaniem dyfuzyjnym	316
6.3.6. Kulowanie	319
6.4. Kształtowanie przyrostowe	321
6.4.1. Bezpośrednie spiekanie laserowe proszku metalowego (DMLS)	321
6.4.2. Selektywne stapianie laserowe (SLM)	323
6.4.3. Nanoszenie laserowo stopionego proszku (LENS)	324
6.4.4. Selektywne stapianie elektronowe (EBM)	325
6.5. Kształtowanie ubytkowe	329
6.5.1. Ogólna charakterystyka procesu skrawania	329
6.5.2. Charakterystyka sposobów obróbki skrawaniem	344
6.5.3. Charakterystyka sposobów obróbki ścierniej	373
6.5.4. Obróbka erozyjna i strumieniowo-erozyjna	383
6.5.5. Kształtowanie ubytkowe aluminidków tytanu	394
6.5.6. Obrabiarki skrawające	402
Literatura	410
7. Kształtowanie magnezu i jego stopów	417
7.1. Kształtowanie formujące	417
7.1.1. Odlewanie ciągle	417
7.1.2. Odlewanie kształtowe	420
7.2. Kształtowanie plastyczne	431
7.2.1. Walcowanie	433
7.2.2. Kucie	437
7.2.3. Wyciskanie	441
7.2.4. Kształtowanie blach	446
7.2.5. Kształtowanie nadplastyczne	450
7.3. Kształtowanie ubytkowe	452
7.3.1. Skrawalność stopów magnezu	452
7.3.2. Warunki realizacji procesów obróbkowych i zjawiska towarzyszące	454
7.3.3. Charakterystyka sposobów kształtowania ubytkowego	456
7.3.4. Chłodzenie i smarowanie strefy styku	461
7.3.5. Specyfika budowy obrabiarek i warunki bezpieczeństwa pracy	466
7.3.6. Gospodarka wiórami i odpadami	467
Literatura	468
8. Kształtowanie berylu i jego stopów	473
8.1. Kształtowanie formujące	473
8.1.1. Kształtowanie formujące berylu	473
8.1.2. Kształtowanie formujące stopów berylu	476
8.2. Kształtowanie plastyczne	477
8.2.1. Kształtowanie plastyczne berylu	477
8.2.2. Kształtowanie plastyczne stopów berylu	479

8.3. Kształtowanie ubytkowe	480
8.3.1. Obróbka skrawaniem, ścierna i erozyjna berylu	480
8.3.2. Obróbka stopów aluminium – beryl	485
8.4. Bezpieczeństwo zdrowia i pracy podczas kształtowania berylu i jego stopów	487
8.5. Główne obszary zastosowań berylu i jego stopów	489
8.5.1. Lotnictwo i aeronautyka	489
8.5.2. Technika jądrowa i rentgenologia	492
Literatura	493
9. Modelowanie i symulacja procesów kształtowania	495
9.1. Istota i znaczenie metod modelowania w procesach kształtowania	495
9.2. Klasyfikacja i rodzaje modeli procesów kształtowania	497
9.3. Modele konstytutywne materiałów	500
9.4. Główne metody numeryczne mechaniki ciał odkształcalnych	505
9.4.1. Opis ruchu ciała odkształcalnego – podstawy	505
9.4.2. Forma lokalna opisu zagadnienia ruchu ciała odkształcalnego.....	506
9.4.3. Forma słaba opisu zagadnienia ruchu ciała odkształcalnego	507
9.4.4. Ogólna charakterystyka metod MRS, MEB, MES	507
9.5. Metoda elementów skończonych w mechanice ciał odkształcalnych – wybrane zagadnienia	509
9.5.1. Zasada minimum całkowitej energii potencjalnej w MES	509
9.5.2. Równania ruchu w postaci dyskretnej z tłumieniem proporcjonalnym	511
9.5.3. Jawny schemat całkowania równań ruchu w postaci dyskretnej	515
9.5.4. Niejawny schemat całkowania równań ruchu w postaci dyskretnej	516
9.5.5. Przykładowe elementy skończone.....	517
9.5.6. Wybrane metody generowania siatki elementów skończonych	521
9.5.7. Etapy obliczeń w przemieszczeniowej wersji MES	527
9.5.8. Podstawy nieliniowej analizy MES ciał odkształcalnych	530
9.5.9. Adaptacyjne metody zmniejszania błędów dyskretyzacji modeli	535
9.6. Przykłady zastosowania oprogramowania MES w modelowaniu i symulacji procesów kształtowania	537
9.6.1. Wybrane systemy obliczeń MES stosowane do modelowania i symulacji procesów kształtowania	537
9.6.2. Przykłady modelowania i symulacji kształtowania formującego	539
9.6.3. Przykłady modelowania i symulacji kształtowania plastycznego	543
9.6.4. Przykład modelowania i symulacji kształtowania ubytkowego	551
9.6.5. Przykład modelowania i symulacji procesu łączenia	553
9.7. Kierunki rozwoju metod modelowania i symulacji	554
Literatura	556
10. Wykaz akronimów	561
Skorowidz	571

Wprowadzenie

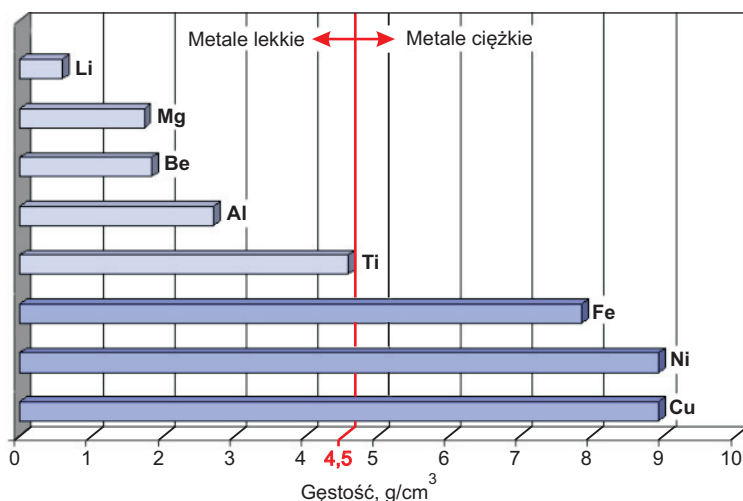
Tworzenie konstrukcji lekkich w wielu branżach przemysłowych stało się obecnie technologią coraz bardziej zyskującą na znaczeniu, nie tylko w budowie samochodów i samolotów, ale również w odniesieniu do wyrobów powszechnego użytku, np. elektronicznych, sportowych czy nawet tekstylnych. Powoduje to ustawiczny rozwój i doskonalenie właściwości materiałów lekkich oraz ciągły postęp w zakresie zwiększania efektywności ich zastosowania w postaci wysoce użytecznych wyrobów.

W przemyśle samochodowym dąży się do budowy pojazdów lżejszych, tańszych, bezpieczniejszych i bardziej przyjaznych środowisku. Główni producenci samochodów dążą do zmniejszenia masy samochodu i ograniczenia zużycia paliwa, a tym samym ilości emitowanych spalin, mając na względzie wymagania prawne oraz oczekiwania użytkowników ukierunkowane na bezpieczniejsze i bardziej czyste pojazdy. Emisja CO₂ jest proporcjonalna do zużycia paliwa, a zatem masa pojazdu stała się głównym kryterium w procesie projektowania, a w aspekcie stale rosnącej liczby samochodów (rys. 1.1) szczególnym wyzwaniem dla ich wytwórców. Z kolei w przewidywanym rozwoju ruchu lotniczego obniżenie masy samolotów oznacza istotną redukcję zużycia paliwa, dłuższy zasięg czy większą ładowność (udźwig) oraz korzyści ekologiczne, służące realizacji programu „czystsze niebo”.

Rys. 1.1. Ruch samochodowy charakteryzuje się dużą dynamiką rozwoju

Spośród materiałów konstrukcyjnych, określanych mianem „lekkich”, na plan pierwszy wysuwają się takie metale, jak stopy aluminium, tytanu, magnezu i berylu, a więc materiały o gęstości poniżej $4,5 \text{ g/cm}^3$ (rys. 1.2) oraz materiały kompozytowe wzmocnione włóknami, głównie węglowymi i szklanymi. O ile, np. w budowie samochodów uwaga projektantów jest głównie skierowana na stopy aluminium i stopy magnezu oraz materiały kompozytowe, o tyle w budowie samolotów rosnący udział kompozytów konkuruje ze stopami aluminium, a stopy tytanu umacniają swoją pozycję. Do zastosowań specjalnych, m.in. do budowy teleskopów kosmicznych czy aparatury medycznej, preferuje się stopy berylu.

Rys. 1.2. Porównanie gęstości metali lekkich i wybranych metali ciężkich

Możliwości nadawania kształtu i wymiarów wyrobom z metali lekkich – pomimo ich zróżnicowanej kształtowności – zostały już szeroko rozwinięte i w znacznym stopniu dostosowane do specyfiki zastosowania wyrobów. W książce dokonano prezentacji najważniejszych oraz bardziej rozpowszechnionych i efektywnych sposobów kształtowania formującego (za pomocą odlewania czy metalurgii proszków), kształtowania plastycznego, kształtowania przyrostowego (metodami rapid-technologii) i kształtowania ubytkowego metali lekkich, a ze względu na wielość sposobów ich wykorzystania – ograniczono się do w miarę zwięzłego omówienia ich podstawowych cech i zalecanego zastosowania. Obszerniej potraktowano kształtowanie ubytkowe metali lekkich, przede wszystkim w aspekcie charakterystyki stosowanych łańcuchów procesowych, narzędzi kształtujących oraz maszyn i urządzeń w zależności od ich walorów użytkowych i coraz powszechniejszego zastosowania.

Wszelkie ujęcie problematyki kształtowania metali lekkich umożliwiły liczne i owocne kontakty z przedsiębiorcami produkującymi materiały konstrukcyjne oraz udostępnienie przez nich materiałów doświadczalno-wdrożeniowych.

Opracowanie książki było przedsięwzięciem złożonym z powodu, z jednej strony wielości źródeł, świadczących o rosnącym zainteresowaniu tą tematyką na świecie, z drugiej zaś ze znacznej rozbieżności i wycinkowości publikowanych danych, utrudniających dokonywanie syntezy.

Książka jest przeznaczona przede wszystkim dla kadry inżyniersko-technicznej zatrudnionej w przemyśle lotniczym, samochodowym i budowy maszyn, jak też w przedsiębiorstwach przetwarzających metale lekkie. Powinna być przydatna pracownikom i studentom wydziałów mechanicznych, budowy maszyn czy inżynierii produkcji, interesujących się wytwarzaniem konstrukcji lekkich.

Powstanie tej publikacji stało się możliwe dzięki dofinansowaniu przez Politechnikę Rzeszowską oraz wiele znaczących firm. Jesteśmy bardzo wdzięczni rektorowi Politechniki Rzeszowskiej prof. dr. hab. inż. Andrzejowi Sobkowiakowi, prorektorowi prof. dr. hab. Jackowi Klusce oraz kierownikowi Katedry Techniki Wytwarzania i Automatyzacji prof. dr. hab. inż. Janowi Burkowi za bardzo życzliwe potraktowanie inicjatywy wydania książki i jej wymierne wsparcie. Serdecznie dziękujemy wszystkim, którzy przyczynili się do nadania książce ostatecznej formy. Słowa podziękowania kierujemy również do mgr. Pawła Oczosia za dużą pomoc w przygotowaniu jej strony graficznej.

Żywimy nadzieję, że podjęty trud kompleksowego ujęcia technik wytwarzania wyrobów z metali lekkich spotka się z życzliwym przyjęciem Czytelników.

Autorzy

Konstrukcje lekkie – istota, rodzaje, realizacja

Stosowanie lżejszych rozwiązań konstrukcyjnych w najróżniejszych branżach staje się powszechniejsze, zwłaszcza tam, gdzie dzięki obniżeniu masy, oszczędności energii, zmniejszeniu siły ciężkości lub podwyższeniu prędkości (w przypadku ruchomych mas) można rozszerzyć obszary ich użytkowania. Nie do pominięcia jest również rola konstrukcji lekkich w ochronie klimatu i środowiska. Im mniejszą masę ma samochód, samolot czy maszyna, tym mniejsze jest zużycie energii, pozwalającej pojazd lub urządzenie utrzymać w ruchu i tym mniejsze są zarówno emisja gazów cieplarnianych, jak i zanieczyszczenie powietrza.

Jednakże myli się ten kto sądzi, że głównym bodźcem do rozwijania konstrukcji lekkich jest ochrona środowiska. Konstrukcje o obniżonej masie przyczyniają się także do oszczędzania zasobów surowcowych, a tym samym kosztów, podwyższania niezawodności pojazdów i maszyn, rozwijania nowych sposobów konstruowania i kształtowania wyrobów, zapewniających im konkurencyjność na rynku [1].

Klasyczną konstrukcją lekką charakteryzuje zatem:

- wykorzystywanie materiałów o możliwie najmniejszej masie właściwej (gęstości),
- zapewnienie wyrobom odpowiedniej wytrzymałości i sztywności,
- stosowanie specyficznych zasad ukształtowania wyrobów i odpowiednich technik ich wytwarzania,
- podleganie jednej wspólnej zasadzie konstrukcyjnej: zminimalizowanie masy bez uszczuplenia nośności (udźwigu) lub innych funkcji konstrukcji.

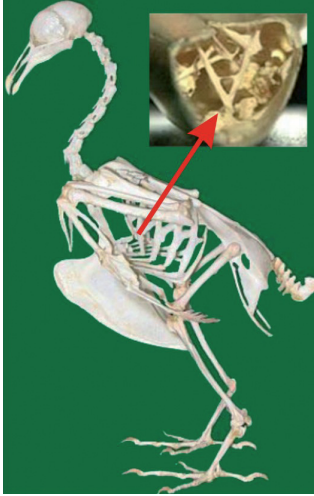
Do podstawowych reguł tworzenia konstrukcji lekkich należy zaliczyć [2]:

- najbardziej bezpośrednio wprowadzanie sił w celu uniknięcia skomplikowanych stanów naprężeń,
- realizowanie najwyższych geometrycznych momentów bezwładności powierzchni,
- stosowanie uzebrowań i drobno rozczłonkowanych ukształtowań struktur,
- integrowanie możliwie największej liczby funkcji w jednej koncepcji rozwiązania,
- zapewnienie na najwyższym poziomie zgodności naprężeń,
- przeprowadzanie oceny okresu użytkowania i żywotności wyrobu, a przez to realizowanie w danym przypadku najwyższej obciążalności.

2.1. Przyroda a konstrukcje lekkie

W przyrodzie konstrukcje lekkie są szeroko rozpowszechnione. Wynika to z jednej strony z bardzo ograniczonej ilości zasobów i związanych z tym wymogów oszczędnego wykorzystywania materiałów, z drugiej zaś z faktu, iż organizmy biologiczne potrzebują do syntezy ma-

teriału metabolicznej energii [3]. Ważną rolę odgrywa także funkcjonalność, np. zapewnienie lekkości konstrukcji w celu umożliwienia organizmom latającym w ogóle zdolności do lotu (rys. 2.1). Nie bez znaczenia jest także oddziaływanie konstrukcji lekkiej na polepszenie stabilności dużych struktur, które muszą udźwignąć własną masę, np. pnie drzew (rys. 2.2).

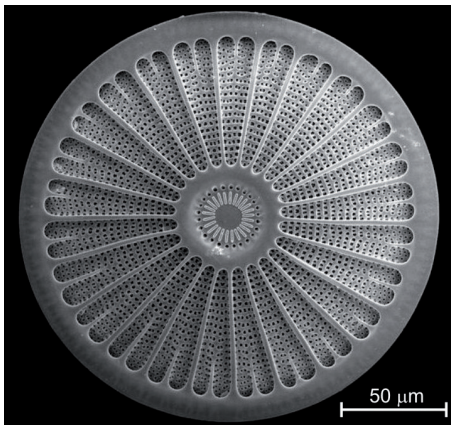

Rys. 2.1. Szkielet gołębia stanowi jedynie 8–9% jego całkowitej masy; w górnym prawym rogu – przekrój kości wewnątrz pustej z widocznymi usztywnieniami poprzecznymi (W. Nachtigall)

Rys. 2.2. Drzewo z szeroko rozrośniętymi gałęziami; mimo rozwidleń kolejnych gałęzi nie występują obszary spiętrzania naprężeń, które mogłyby być wywołane tymi naturalnymi karbami

Organizmy biologiczne ponadto muszą sprostać specyficznym wymaganiom, które przeważnie nie mają żadnego znaczenia dla wytwarzanych przez człowieka komponentów i kon-

Rys. 2.3. Okrzemka (*Arachnoidiscus*) ze swoją geometryczną strukturą porów (AWI - J. Michels)

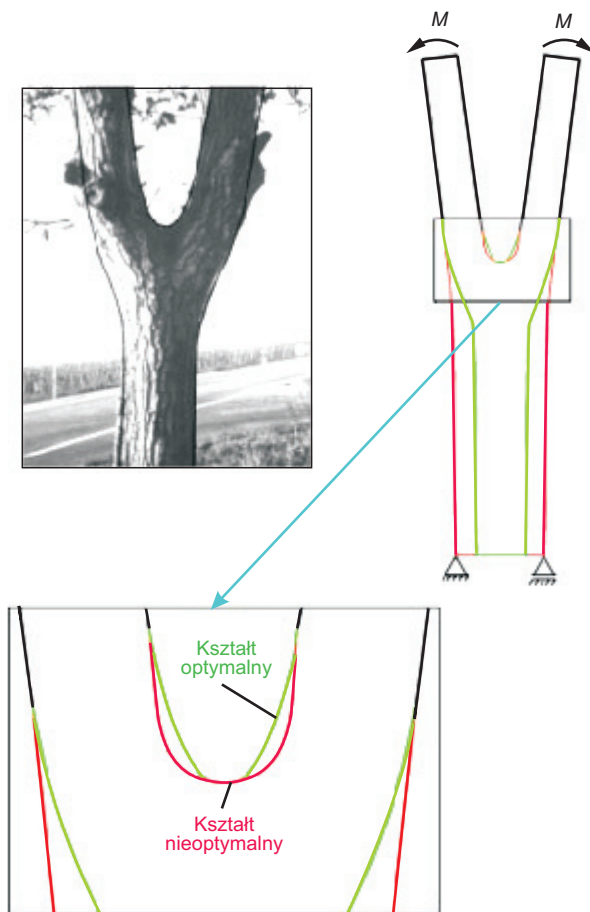

Rys. 2.4. Bambus pomimo wydłużonej i lekkiej budowy odznacza się bardzo dużą stabilnością

strukcji. Muszą bowiem spełniać swoje funkcje przez całe życie i to w zmiennych warunkach środowiskowych. Konserwacja, naprawa czy wymiana części nie wchodzi w grę, a każde usuwanie uszkodzeń lub przystosowywanie się do danych warunków musi następować w trakcie „bieżącej eksploatacji”. Przyroda jest w stanie sprostać nietypowym obciążeniom za pomocą bardzo dobrze dostosowanych konstrukcji. Budowa i właściwości organizmów żywych dostosowały się do warunków w ciągu trwającej wiele milionów lat ewolucji (rys. 2.3 i 2.4).

Bionika, jako dziedzina wiedzy z pogranicza biologii i techniki, bada budowę i zasady działania organizmów żywych w celu wykorzystania uzyskanych wyników w rozwiązaniach technicznych. Bionika strukturalna, jako poddziedzina bioniki, poszukuje przy tym odpowiedzi na pytanie, na jakich podstawowych regułach konstrukcyjnych bazują przenoszące obciążenia struktury przyrody ożywionej i w jaki sposób można je wykorzystać w technice. Najczęściej obiektami studialnymi są drzewa i kości [4].

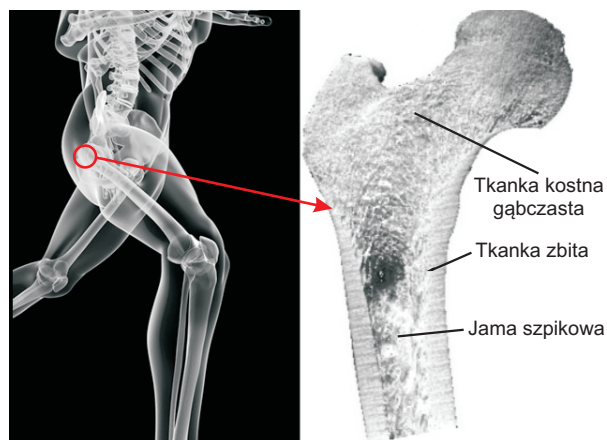
Istnienie miejscowych koncentracji naprężeń w drzewach, np. redukujących oddziaływanie wiatru, rejestruje *kambium*, tworzące się między korą (łykiem) a drewnem pierwotnym

Rys. 2.5. Każde rozwidlenie drzewa stanowi geometryczne przejście bez spiętrzania naprężeń (Sachs Engineering)

i powodujące przyrost wtórny. W celu ich usunięcia w bardziej obciążonych obszarach następuje większy przyrost kambium. Ten mechanizm samoopptymalizacji prowadzi do redukcji miejscowego spiętrzenia naprężeń na powierzchni i do porównywalnego ich rozkładu (rys. 2.5). Taki dostosowany do obciążeń „adaptacyjny przyrost” jest podstawową zasadą konstrukcji w przyrodzie. Można więc przyjąć, że w przyrodzie naprężenia powierzchniowe są stałe.

W przypadku kości znaczącą rolę odgrywa nie tylko redukcja miejscowych spiętrzeń naprężeń. Kości, w przeciwieństwie do drzew, nie tylko celowo rozbudowują się w tych miejscach, gdzie to szczególnie jest potrzebne, ale również usuwają materiał wszędzie tam, gdzie jest on zbyteczny. Nasadę górną głowy kości udowej (rys. 2.6) stanowi gąbczasta tkanka kostna, zbudowana z usztywnień krzyżowych w kształcie beleczek lub płytek, które są elementami nośnymi. Tkanka zbita tworzy trzon kości, który otacza jamę szpikową. Taka struktura sprawia, że kość znajduje się w przybliżeniu w stanie równomiernego rozkładu obciążenia. Nie występują ani miejscowo wysokie naprężenia (możliwe miejsca złamań), ani obszary z miejscowo niewielkimi wartościami naprężeń (marnotrawstwo materiału).

Rys. 2.6. Szkielet człowieka z uwidocznionym przekrojem wzdłużnym głowy kości udowej

2.2. Strategie tworzenia i rodzaje konstrukcji lekkich

Jak już podkreślono, główne zabiegi związane z tworzeniem konstrukcji lekkiej są ukierunkowane na zminimalizowanie jej masy własnej pod warunkiem, że ani funkcja, ani też bezpieczeństwo i długość okresu pracy konstrukcji nie zostaną ograniczone. W tym celu stosuje się różne środki, m.in. [5]:

- wykorzystywanie lekkich i o dużej wytrzymałości materiałów metalowych i niemetalowych,
- wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań konstrukcyjnych,
- wdrażanie nowych, efektywnych technik wytwarzania,
- stosowanie najnowszych metod obliczeniowych w celu określania odpowiednich naprężeń i stabilności wyrobów (zob. rozdz. 9).

Następstwem zastosowania tych środków są trzy strategie tworzenia konstrukcji lekkich, których charakterystyczne cechy dają się ująć jako [5, 6]:

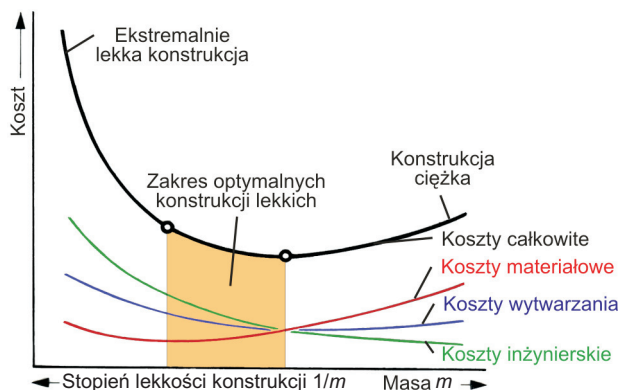
- **strategia materiałowa**, polegająca na zastąpieniu pierwotnego materiału przez materiał o mniejszej masie właściwej z możliwie najwyższymi wskaźnikami użytkowymi, np. zastąpienie konwencjonalnych materiałów stalowych przez nowoczesne, bardziej wytrzymałe stale, wysokowytrzymałe stopy aluminium lub kompozyty włókniste,

- **strategia postaciowa**, polegająca na dostosowaniu rozmieszczenia materiału w strukturze nośnej do występującego obciążenia, tzn. umacniania obszarów poddawanych wyższym obciążeniom, a redukcji materiału w obszarach mniej eksploatowanych, przez zmniejszanie grubości ścianek lub blach lub użycie odpowiednich geometrii profili,

- **strategia wytwórcza**, wykorzystująca wszelkie możliwości technologiczne w celu zapewnienia integracji funkcji (jednoczęściowości) przy możliwie najmniejszym zastosowaniu materiału i zminimalizowaniu miejsc połączeń.

Z każdą strategią wiążą się indywidualne wydatki (koszty) na realizację konstrukcji i technologii. Często konieczne jest połączenie wszystkich trzech strategii. Tworzenie konstrukcji lekkiej obejmuje wówczas nie tylko rozplanowanie i sposób wytworzenia wyrobu, ale również inżynierię materiałową. Taki multidyscyplinarny, inżyniersko-techniczny sposób konstruowania, przy zintegrowanym wykorzystywaniu wszystkich materiałowych, obliczeniowych i wytwórczych środków w odniesieniu do całkowitej struktury i jej elementów, redukuje masę oraz podwyższa walory użytkowe konstrukcji.

Każdemu, praktycznie realizowalnemu stopniowi lekkości konstrukcji ($L = 1/m$) podczas budowy pojazdów i maszyn często są przypisane wąskie, wynikające z ich prawidłowości, granice kosztów, które zazwyczaj ograniczają swobodę działania. Jak pokazano na rysunku 2.7, koszty całkowite mają na ogół przebieg wykładniczy z teoretycznym minimum, stanowiącym rozsądne gospodarczo rozwiązanie. Istnieje bezpośredni związek między masą wyrobu i poziomem kosztów, objawiający się tym, że koszty całkowite z reguły wzrastają nieproporcjonalnie wraz ze zwiększaniem się stopnia lekkości konstrukcji.

Rys. 2.7. Zależność kosztów od masy konstrukcji lekkiej

Na koszty całkowite składają się [5]:

- *koszty inżynierskie*, związane z projektowaniem, obliczeniami i próbami, które mogą być nawet 5–10-krotnie wyższe w przypadku konstrukcji lekkiej,

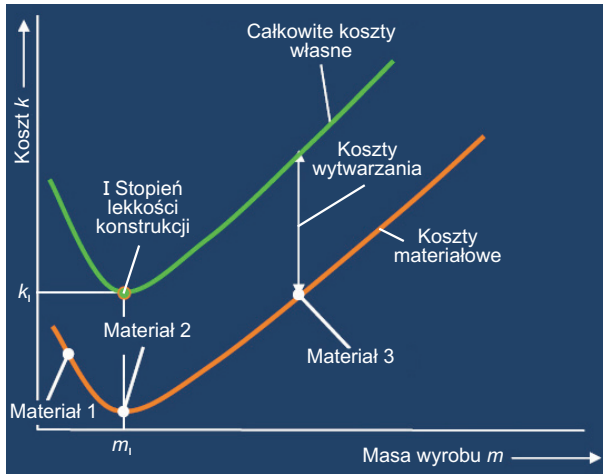
- *koszty materiałowe*, które wraz ze zmniejszaniem masy właściwej materiałów stają się zazwyczaj wyższe, odpowiednio np. do relacji: stal–aluminium–magnez–tytan–kompozyt włóknisty aramidowy – kompozyt włóknisty węglowy – 1, 3, 4, 20, 50, 100 euro/kg,

- *koszty wytwarzania*, które z powodu większych kosztów narzędziowych i procesowych mogą być nawet 3-krotnie wyższe.

Tworzenie lekkich konstrukcji pojazdów czy maszyn często wymaga więc niezbędnych kompromisów. Jeżeli jako określenie celu przyjmuje się *zoptymalizowaną konstrukcję lekką*, należy uwzględnić rozsądne relacje między nakładami i korzyściami. Z kolei w przypadku konstrukcji lotniczych i aeronautycznych często zdarza się, że z powodu spełnianych przez nie zadań czy misji koszty nie odgrywają pierwszoplanowej roli, co sprzyja tworzeniu *ekstremalnie lekkich konstrukcji*.

Jeżeli rozważa się bardziej zróżnicowane warunki zastosowania konstrukcji lekkich, można stwierdzić, że ich masa w rozwiązaniach docelowych ma różne znaczenie. Na ogół wyróżnia się trzy klasy, przy których masa wywiera bardziej lub mniej bezpośredni wpływ na koszty lub funkcje systemowe, a mianowicie *oszczędne, ekologiczne* i *celowe konstrukcje lekkie* [6], [7].

Oszczędna konstrukcja lekka powoduje obniżenie kosztów całkowitych, przede wszystkim przez obniżenie kosztów materiałowych (rys. 2.8). Koszty materiałowe zostają zredukowane dzięki odpowiedniemu doborowi materiału, lepszemu jego wykorzystaniu, odchudzeniu konstrukcji lub uzasadnionemu funkcjonalnie jej ukształtowaniu. Koszty wytwarzania ulegają zmniejszeniu przez zastosowanie materiałów o wyższej objętości właściwej (np. zastosowanie aluminium zamiast stali wymaga mniejszych usztywnień).

Rys. 2.8. Istota oszczędnej konstrukcji lekkiej (I stopień lekkości konstrukcji)

Ekologiczna konstrukcja lekka bazuje jedynie pośrednio na czynniku ekonomicznym. Zabiegi dotyczące materiału i wytwarzania są wprawdzie nadal dość kosztowne, jednak pośrednio uzasadnione przez np. uzyskiwaną oszczędność energii. Ten wpływ jest tym efektywniejszy, im silniej pojedynczy zabieg redukcji masy oddziałuje na masę całkowitą (masa m_{II} na rys. 2.9). Współczynnik wzrostu redukcji masy przy konstrukcjach lekkich można w przybliżeniu oszacować na podstawie stosunku masy całkowitej do udźwigu użytecznego, który np. w przypadku samolotów wynosi 4–10, a przypadku pojazdów szynowych – 1,5–3.